

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

GENDER TILSHUNOSLIGINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI

Ro'ziyeva Rayhon Abduxalilovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti yuqori kurslar kafedrası o'qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15179520>

***Annotatsiya:** Gender tilshunosligi - bu tilshunoslik sohasining bir tarmog'i bo'lib, gender va jinsning tildagi aksini o'rganadi. Gender tilshunosligi juda yangi ilmiy yo'nalish bo'lsa-da, u tilshunoslik va sotsiologiya, psixologiya kabi fanlarning ko'plab aspektlarini o'zida mujassamlashtiradi. Bu maqola gender tilshunosligining asosiy tushunchalari, shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi zamon tendensiyalari haqida batafsil ma'lumot beradi.*

***Kalit so'zlar:** Gender, erkak, ayol, jamiyat, gender tilshunosligi, queer tilshunosligi.*

Gender - jamiyat tomonidan belgilangan, odamlarning jinsiga qarab o'ziga xos ijtimoiy, psixologik va madaniy xususiyatlarni anglatadi. Gender biologik jinsdan farq qiladi, chunki bu tushuncha jinsiy rol va identifikatsiyani aks ettiradi. Shunday qilib, gender o'zgaruvchan, jamiyatga xos va madaniyatga qarab farqlanuvchi xususiyatdir. Tilshunoslik esa, tilni o'rganish bilan shug'ullanadigan ilmiy soha bo'lib, u tilning strukturasi, sintaksisini, semantikasi va pragmatikasini o'rganadi. Tilshunoslikda turli til bilimlari mavjud bo'lib, ular tilning turli jihatlarini tahlil qiladi. Gender tilshunosligi bu ikki sohaning integratsiyasidan kelib chiqqan bo'lib, til orqali genderni aks ettirish va genderni ifodalovchi til ijtimoiy normativlari haqida ilmiy tadqiqotlar olib boradi.

Gender tilshunosligining shakllanishi tarixiy jihatdan ko'plab ijtimoiy o'zgarishlar va yangi ilmiy yo'nalishlarning ta'siri ostida rivojlandi. 1960-yillarda feministlar va sotsiologlar til va gender o'rtasidagi aloqalarni o'rganishga kirishdilar. Bu davrda feministik tilshunoslik asos solindi. Feministik tilshunoslik, tilda ayollarga nisbatan diskriminatsiya va gender tengsizliklarini tahlil qilishga qaratilgan yondashuvdir. Feministik tilshunoslar tildagi erkak va ayolni ajratish, ayollarga xos kamchiliklar va ijtimoiy o'zgarishlarga bo'lgan talablar haqida ilmiy asarlar yaratdilar. Gender tilshunosligining shakllanishi bir necha bosqichga bo'linadi. Bu sohaning rivojlanishi 20-asrning ikkinchi yarmidan boshlanadi va bir necha muhim nazariyalar va metodologiyalarni o'z ichiga oladi.

1. Feministik tilshunoslik: 1960-yillar oxiri va 1970-yillar boshlarida feministlar tilda gender tengsizliklari haqida ko'proq e'tibor qaratishga boshladilar. Feministik tilshunoslik, asosan, til va ijtimoiy gender o'rtasidagi aloqalarni tahlil qilishga qaratilgan. Shu davrda ko'plab tadqiqotlar tilda ayollar va erkaklar o'rtasidagi

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

ijtimoiy farqlarni ko'rsatdi. Masalan, ayollar va erkaklarning nutq uslubi, so'zlashish uslublari, hamda til orqali jinsiy ro'yxatlarni yaratish borasida tadqiqotlar olib borildi.

2. Jinsiy tilda stereotiplar: Bu davrda tildagi jinsiy stereotiplar va gender roli haqida ko'plab tadqiqotlar olib borildi. Gender tilshunosligi ko'pincha ayollar va erkaklar o'rtasidagi til farqlarini o'rganib, jamiyatda genderga oid stereotiplar, masalan, ayollarning yumshoq, hissiy, iltifotli bo'lishi kerakligi yoki erkaklarning hokimiyat va mustahkam bo'lishi kerakligi kabi tasavvurlarni tahlil qiladi.

3. Queer tilshunosligi: 1990-yillarda queer nazariyasi, ya'ni jinsiy orientatsiya va gender identitetining kamsituvchi tasavvurlardan chetga chiqishi va ko'plab jinsiy va gender identifikatsiyalarni tan olish g'oyasi taraqqiy etdi. Queer tilshunosligi bu qaramlikni va ta'sirni tahlil qiladi, jinsiy orientatsiya va genderning tabiatiga nisbatan an'anaviy chegaralarni buzishga harakat qiladi.

4. Poststrukturalist yondashuvlar: Gender tilshunosligining rivojlanishida poststrukturalizm ham muhim rol o'ynadi. Poststrukturalizmning asosiy g'oyasi tilning jamiyatda ijtimoiy va madaniy tuzilmalar bilan qanday bog'liqligini ko'rsatishdir. Judith Butler kabi olimlar tilni genderni ishlab chiqish va ifodalashning markaziy vositasi sifatida ko'rganlar.

Gender tilshunosligining asosiy yo'nalishlari

- Til va gender identiteti: Tildagi gender ifodalarini o'rganish, masalan, ayol va erkaklar uchun alohida so'zlar yoki unvonlar mavjud bo'lishi (masalan, "boshliq" va "boshqaruvchi" so'zlaridagi farqlar).

- Jinsiy stereotiplar: Tilda gender stereotiplarining qanday shakllanib, jamiyatda jinsiy rollarni qanday tasvirlayotganini tahlil qilish.

- Jinsiy tenglik va til: Jinsiy tenglikni ta'minlash uchun tilni qanday o'zgartirish, masalan, jinsiy yo'naltirilgan so'zlarni, so'zlashuv shakllarini va tilni jinsiy tenglikka yo'naltirish uchun qanday chora-tadbirlar ko'rilishi haqida tadqiqotlar.

- Gender va til o'zgarishi: Jamiyatda gender va tilning o'zgarishi va taraqqiyoti haqida o'rganish, ayniqsa zamonaviy davrda genderga oid yangiliklar va inqiloblar (masalan, trans jinsiy shaxslarning nutqdagi aks-sadolari).

Gender tilshunosligi juda ko'p qirrali soha bo'lib, u tilda genderning aks-sadolarini, ijtimoiy va madaniy omillarni, shuningdek, til va gender o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni o'rganadi. Bu ilmiy sohaga ko'plab sohalardan, jumladan, feministik nazariya, queer nazariyasi va poststrukturalizmdan ta'sir ko'rsatilgan. Gender tilshunosligining rivojlanishi ijtimoiy adolat, jinsiy tenglik va jinsiy identitetlarni yanada kengroq tushunishga yordam beradi. Feministik tilshunoslikda ko'pincha lingvistik feministlar tilni ijtimoiy tizimlarda ayollarning statusi va ularning til orqali

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

marginalizatsiyasini o'rganadilar. Aynan shu davrda Ervin Goffman, Judith Butler va Deborah Cameron kabi olimlar genderni til orqali qanday aks ettirish mumkinligi, shuningdek, patriarxal strukturalarning tilga qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatib berdilar.

Xulosa

Gender tilshunosligi ijtimoiy, madaniy va tilshunoslik sohalarining kesishgan nuqtasida paydo bo'lib, u til orqali genderni aks ettirishni va bu jarayondagi tengsizliklarni tahlil qiladi. Feministik va queer yondashuvlari gender tilshunosligining rivojlanishiga asos bo'lib, hozirgi kunda tilda genderni inklyuziv tarzda ifodalash va stereotiplarga qarshi kurashishda yangi texnologiyalar qo'llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomova, N. (2005). *Til va jamiyat: Sotsiolingvistika asoslari*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
2. Ibragimov, I. (2010). *O'zbek tilshunosligida sotsiolingvistika va gender masalalari*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
3. Hoshimov, M. (2013). *Til va madaniyat: Jinsiy ta'sirlar*. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
4. To'raqulov, O. (2012). *O'zbek tilida gender stereotiplari va ularning tilda aks etishi*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
5. Raximov, M. (2015). *O'zbek tilida jinsiy rollarning tilda ifodalanishi*. Toshkent: "Sharq" nashriyoti.
6. R.Ro'ziyeva. 2024. *O'zbek va ingliz maqollarida ayol rolining ifodalanishi*". Tamaddun nuri.
7. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. Harper & Row.